

1943 – när den danska flottan fick asyl i Sverige

Lars Grundberg

Du är fri”. Så slutade enligt Aftonbladet ett telegram kl 05.30 söndagsmorgonen den 29 augusti 1943 från viceamiral Aage H. Vedel i Köpenhamn till kaptenlöjtnant P. Würtz i Humlebæk¹. Vedel var dansk marinstabschef under den tyska ockupationsmakten. Würtz förde befälet på den största enheten, torpedbåten *Havkatten*, i den styrka på tio fartyg, som hade som uppdrag att bevaka Öresund. En minsvepare fanns också i grannskapet samt ytterligare en i Skælskør vid Stora Bält och en tredje i Mariager på Jyllands ostkust, söder om Aalborg. Tyskarna hade fram till augusti 1943 avstått ifrån att avrusta den danska krigsmakten. Men efter Stalingrad och ökande dansk sabotageverksamhet hårdnade greppet. Att en militärkupp och upplösning av armén och flottan var förestående var känt av den danske försvarsministern och officerarna.

Lars Grundberg, f. 1944. Ambassadör, bland annat i Köpenhamn 2005-2010, styrelseledamot i Sjöhistoriska Samfundet och Vasamuseets Vänner.

Den 29 augusti utfärdade den tyske befälhavaren Hermann von Hanneken militärt undantagstillstånd. Tyska trupper gick till angrepp mot danska försvarsanläggningar. Till skillnad från arméns ledning var flottans personal förberedd. Order om sänkning av alla örlogsfartyg i Köpenhamn utgick kl 04.07. 27 enheter förstördes genom sänkning eller sprängning medan 12 fartyg föll i tyskarnas händer. Dessa var dock av ringa militärt värde, som till exempel kungaskeppet *Dannebrog*. Redan tidigare hade Vedel givit en hemlig order om att de fartyg som kunde skulle ta sig till Sverige om tyskarna hotade att bemäktiga sig dem. Danska flottans största fartyg, artillerifartyget *Niels Juel* befann sig i Holbæks hamn i Isefjorden på norra Sjælland. Fartygschefen befann sig i Folketinget och avgången försenades. När det ljusnade tvingades man ge upp flykten på grund av luftangrepp och analkande tyska marinfartyg. *Niels Juel*, som helt saknade luftvärn, sattes då hårt på grund i 15 knops fart strax söder om Nykøbing Sjælland. Följande dag strök man flagg och saboterade fartyget varefter besättningen avväpnades och fördes iland.

Åter till kaptenlöjtnant Würtz i Humlebæk. Studier visar att det telegram han mottog tidigt på morgonen den 29 augusti inte riktigt slutade som Aftonbladet skrev i sin kvällsupplaga den 30 augusti. Men ”Det gives fri manøvre for alle fartøj” var dramatisk nog. *Havkatten* och de tio andra fartygen, nio bevakningskuttrar och en minsvepare, avgick från Humlebæk. Flykten mot Sverige började. En grupp bestående av en minsvepare och tre kuttrar kom först iväg och sökte skydd i Malmö. *Havkatten* och sex kuttrar styrde mot Landskrona. Aftonbladet igen: ”ett tyskt bevakningsfartyg tog upp jakten på den flyende eskadern, som dock gjorde bättre fart. [...] då Würtz såg att man var förföljd ändrade han nämligen kurs och skottet avlossades omedelbart innan man kom in under Ven, där de stoppades av kustbevakningen. Ett enda skott avlossades.”

Minsveparen MS 7 *Manø*, som låg i Mariager, gick rakt över Kattegatt till Sverige. Den återstående minsveparen tog sig från Skælskør vid Stora Bält och gick söder om Sjælland till Trelleborg med ankomst den 30 augusti. Fartyget hade då målats svart och fått en namnskylt som lydde ”Sorte Sara”. Den svenska pressen citerade ett obekräftat, som det visade sig felaktigt, rykte att den danske prinsen Knud varit ombord på ett av fartygen.

På svensk sida beslutade man att eskortera de danska fartygen till en

*När tyskarna den 29 augusti 1943 utfärdade undantagstillstånd lyckades 13 danska örlogsfartyg fly till Sverige. Artilleriskeppet Niels Juel bombades i Isefjordens mynning. Stridsledning och elektricitet slogs ut. Tyska flottenheter närmade sig. Då sattes Niels Juel på grund i 15 knops fart.
Foto: Frihedsmuseets fotoarkiv.*

svensk hamn ett stycke från det ockuperade Danmark. Valet föll på marinbasen i Karlskrona. Intressanta förhandlingar följde innan man kom iväg. Chefen för bevakningsgruppen i Humlebæk, det vill säga *Havkatten* och de nio kuttrarna, var örlogskapten J.H.J. Jegstrup. Han hade under flykten varit ombord på en av kuttrarna, noga räknat *K 13*, som var den första att nå svensk hamn, Malmö, redan kl 06.30. Jegstrup tvingades acceptera att förflyttningen till Karlskrona skedde utan att dansk flagg visades. Han fick lov att dokumentera förhandlingsresultatet i en skrivelse till chefen för marindistriktet i Malmö. Där står bland annat: "Accepterar förflyttning till Karlskrona. Under protest att det sker utan flaggor och vimplar men att dessa hissas vid angrepp och att svensk eskort deltar då samt att vapen återlämnas inför förflyttningen."

Den danska flottiljen samövade med den danska brigadens armésoldater som bl.a var förlagda i Ronnebybrunn. Här har man med plankor kopplat samman två svenska överskeppningsbåtar för att kunna landsätta en mindre infanterikanon. Foto: Frihedsmuseets fotoarkiv.

Den svenske marinchefen fastställde i sin order att alla försök från krigförande part att förstöra fartygen skulle avvisas. Om våldshandlingar utspelades på svenskt territorialvatten skulle även de danska fartygens beväpning utnyttjas för att avslå ett angrepp. Den marina motorbåten *Fandango* hade tidigare avvikit till Sverige. Den anslöts till den danska flottiljen, som därmed bestod av 14 fartyg med en sammanlagd besättning på cirka 100 man. Inga incidenter inträffade under färden, som påbörjades påföljande dag, den 30 augusti, och gick via Falsterbokanalen. Under rubriken "Dannebrogen i Karlskrona" skrev Aftonbladet att resan fördröjts till följd av otjänlig väderlek. Den så kallade mobiliseringskajen i Karlskronas marinbas blev slutmålet, som nåddes på aftonen den 31 augusti.

Vid sidan av artiklarna i Aftonbladet skrev svensk press förhållandevis

De danska fartygen genomgick gediget underhåll och förnyelse på marinbasen i Karlskrona. Här syns i förgrunden en av minsveparna och bakom torpedfartyget Havkatten. Däckstorpederna på Havkatten ersattes med en 40 mm luftvärnskanon och de tidigare obeväpnade bevakningskuttrarna fick maskingevär installerade. Samtliga fartyg gavs svensk kamoflagemålning. Foto: Nationalmuseets fotoarkiv.

lite om den danska flykten. Men det fanns ju större nyheter dessa dagar. Dagens Nyheter återger dock den 1 september en kort, välvillig notis i The Times: "Det svenska mottagandet och aktiva beskyddet av flyende danska örlogsfartyg håller sig strikt inom neutralitetens regler men innebär en vänskaplig gest, som Sverige dock knappast skulle ha vågat göra när Tysklands stjärna i Skandinavien stod på sin högsta höjd. Sverige har utsatts för många tyska utmaningar på senaste tiden och av krigsförloppet uppmuntrats att intaga en hållning av tilltagande fasthet". Ett foto av bevakningskuttrarna i Landskronas hamn illustrerade notisen.

Havkatten lämnar Helsingborg och styr mot Helsingör kl 10.00 den 5 maj. En förtrupp ur danska brigaden finns ombord. Redan på eftermiddagen samma dag hade hela brigaden om 5.000 man överskeppats. Foto: Frihedsmuseets fotoarkiv.

I sin artikel "Den danske Flotille (1944–1945)" har förre danske marinchefen, viceamiral Sven Thostrup en intressant upplysning, som författaren till dessa rader dock inte lyckats belägga. Thostrup, som för övrigt under hösten 1944 praktiserade ombord på den svenska kryssaren *Fylgia*, skriver att "Chefen för Sydkustens marindistrikt, konteramiral, greve Gösta Ehrensvärd fattade det från dansk sida mycket uppskattade beslutet att de danska fartygens uppehåll i Karlskrona, under en period av ca 14 dagar, skulle betraktas som ett förlängt flottbesök". Därmed undvek man kravet att besättningarna skulle interneras. Fartygen avrustades den 14 september

Ett stolt ögonblick. Havkatten leder paraden in till Köpenhamn den 11 maj 1945. Bakom kommer minsveparna och sedan kuttrarna. Foto: Nationalmuseumets fotoarkiv.

och besättningarna medgavs tjänstefrihet med inställelseplikt och med rätt att söka civilt arbete. Flera av dem hamnade i skogsarbete. Två män blev kvar för övervakning och underhåll, nämligen *Havkattens* fartygschef, kaptenlöjtnant P. Würtz och dess maskinchef, G. Kirkegaard.

Officerare som flytt till Sverige efter tyskarnas upplösning av den danska försvarsmakten hösten 1943 började omgående planera för militärutbildning av flyktingar i Sverige. Svenskt beslut dröjde men när även ledande danska socialdemokrater framförde samma önskemål gick regeringen i december 1943 med på att både danska och norska flyktingar skulle kunna få så kallad polisutbildning i Sverige. Den första danska utbildningsplatsen blev Sofielund i Småland. Verksamheten utökades efterhand, vapen tillför-

Flottiljens besättningarna ställdes upp vid den danska flottans huvudkvarter på Holmen i Köpenhamn den 11 maj 1945. Marinchefen Aage Vedel och konteramiral Reginald Holt från Royal Navy inspekterar i strålande sol. Foto: Frihedsmuseets fotoarkiv.

des och utbildningen militäriserades. "Danska brigaden" kom att omfatta 5 000 män och kvinnor. Den norska blev större, 17 400 personer.

Inom ramen för brigaden upprättades en styrka på 24 män för bevakning och underhåll av de 14 fartygen i Karlskrona. Förutom underhåll arbetade man med att installera svensk sambands- och navigationsutrustning. Våren 1944 beslutade man att inkalla resten av besättningarna till en månads kompletterande militär utbildning vid den danska brigadens läger i Sättra Brunn i Västmanland. De marina inslagen utökades, bland annat genom övningar i Mälaren. Sommaren 1944 överfördes besättningsmedlemmarna till Karlskrona. De blev organiserade som ett kompani inom brigaden och kom att kallas Karlskronastyrkan. Fartygen genomgick grund-

ligt underhåll på Örlogsvarvet i Karlskrona och kamouflagemålades enligt svensk modell.

Det kan nämnas att Blekingetidningarna nästan inte innehåller något om fartygens och de 100 besättningsmännens nästan årlånga vistelse i Karlskrona. Varken museerna eller kommunen har något material i sina samlingar eller arkiv. Locket var på!

I september 1944 upprättades formellt "Den danska flottiljen". Kaptenlöjtnant E.T Sölling blev flottiljchef med tillfällig rang som örlogskapten. *Havkatten*, som blev kommandofartyg, fick sina däckstorpeder ersatta med en 40 mm luftvärnskanon medan de tidigare obeväpnade bevakningskutterarna fick maskingevär installerade. Samtliga fartyg fick apparatur för utläggning av konstgjord dimma. Viss utrustning för minsvepning tillfördes liksom handeldvapen till besättningarna.

De svenska myndigheterna gav tillstånd till viss övningsverksamhet i ett anvisat område i Blekinge skärgård och man ställde bränsle till förfogande. Ibland deltog arméstyrkor från brigadens läger i Ronnebybrunn i landstignings- och markstridsövningar. Man fick tillgång till svenska arméns så kallade överskeppningsbåtar med utombordsmotorer. Dessa var avsedda för passage av vattendrag i inlandet, men visade sig användbara också vid kusten. Man lyckades till och med koppla samman båtarna med plankor så att mindre infanterikanoner kunde landsättas. I sin artikel "En flotta i exil – den danska marinen i Sverige 1943–45" skriver Thomas Roth att de danska sjömännen blev mycket väl mottagna såväl av civilbefolkningen som av militära myndigheter.

Flottiljen kom att förstärkas så att en viss personalreserv skapades. I första hand rekryterades marinpersonal ingående i brigaden. Man slöt också ett avtal med svenska myndigheter om identifiering av åtta upplagda passagerar- och lastfartyg, som vid behov snabbt skulle kunna förvärvas av brigaden och sedan återsäljas till ägarna. Några sådana förvärv kom aldrig att bli erforderliga. Istället förstärktes flottiljen med tonnage på annat sätt. Under loppet av 1944 lyckades Danska Statsbanornas isbrytande färjor *Mjølner* och *Holger Danske* avvika till Sverige under färd i Öresund. Detsamma genomfördes av den stora färjan *Storebælt*. De fick status som örlogsfartyg och ställdes till brigadens förfogande. *Storebælt* kunde utnyttjas som logementsfartyg för flottiljen. Fyr- och Utprickningsväsendets fartyg

Argus och *Løvenørn* samt lotsångaren *Skagen* smet också över till Sverige. Någon månad före krigsslutet anslöt sig också 15 bogser- och bärgningsfartyg från Svitzers bärgningsbolag till flottiljen. Thostrup skriver att brigadens sjötransportkapacitet därmed var tillräcklig.

Inte bara blivande marinchefen Thostrup utan ett antal unga danska officerare fick praktisera på svenska örlogsfartyg, med det uttalade målet att tjänstgöringen skulle vara berikande för bägge parter. Två av dem uttogs till att bli chefer på de svenska motortorpedbåtarna *T13* och *T14*. De sändes till den hemliga torpedbåtsbasen på Gålö, norr om Hårsfjärden, och utbildades att framföra båtarna i 54 knops fart. De unga officerarna fick till och med nyuppsydda danska marinuniformer, vilket enligt Roth "kom att väcka en viss förvåning hos den svenska allmänheten".

I april 1945 blev det tydligt att krigsslutet började närma sig. Brigadens landstyrkor försattes i beredskap och förlades i baracker vid Härkeberga, 30 km öster om Malmö. Brigaden anknöts till de allierade styrkorna under beteckningen "Danforce". En unik händelse inträffade i mitten av april när den brittiske generalmajoren Richard Henry Dewing från Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF) avlade ett orienteringsbesök hos brigaden. Thostrup skriver: "Man såg då att en engelsk general som re-

Värnpliktiga danska sjömän, "orlogsgaster", som var med i den danska flottiljen, har satt upp denna plakett på Bastion Auroras yttermur i Karlskrona, mitt emot landshövdingeresidenset. Uppgifter om detta saknas i museerna i Karlskrona. Kan man gissa att det skedde 1995, vid 50-årsminnet av fredsslutet och flottiljens överskeppning av den danska brigaden till Helsingör? Foto: Andreas Linde-roth, Marinmuseum Karlskrona.

presentant för en amerikansk befälhavare inspekterade stridsklara danska trupper på neutral svensk mark”. Och den befälhavare Dewing representerade var general Dwight D. Eisenhower.

Den danska flottiljen sattes också i bredskap. Natten mellan den 30 april och 1 maj avgick man under svensk eskort från Karlskrona till Malmö. Några av fartygen dirigerades till Landskrona och Helsingborg. Den del av personalen som inte seglade med flottiljen samlades till ett särskilt kommando i Malmö i avvaktan på händelseutvecklingen. Där samarbetade man hektiskt med en förbindelsegrupp från den svenska marinstaben för att samordna den kommande överskeppningen till Danmark. Flera alternativa scenarier utarbetades, med eller utan den storstilade svenska planen ”Operation Rädda Danmark (RD)” och dess delar ”Rädda Själland” resp. ”Rädda Bornholm”. Såväl i Danmark som i Norge fanns farhågor att ett tyskt sammanbrott skulle kunna leda till att övergivna tyska styrkor desperat fortsatte striderna.

Men så blev det som bekant inte. Den 4 maj, under pågående planeringsmöte i Malmö, inkom ett meddelande via BBC att de tyska trupperna i Danmark skulle lägga ned vapnen kl 08.00 följande dag. Redan på eftermiddagen samma dag telegraferade Sveriges ÖB: ”Planläggning och förberedelser för RD vad avser Själland inställes”. Senare på dagen gavs order till 1. Militärömrådesstaben om transport av den danska brigaden från Häckeberga till Helsingborg.

Vid midnatt inkom order telefonledes från generalmajor K. Knudtzon, chef för det danska ”överkommandot” i Stockholm, om avgång mot Helsingborg. Kommendörkapten F.H. Kjölsen, chef för brigadens marinavdelning, gick ombord på *Mjølner*, som utsetts till kommandofartyg. ”Trots de snabba lägesförändringarna lyckades man få samtliga transportfartyg och flottiljen att avsegla till Helsingborg under eskort av svenska jagare. För första gången på två år syntes åter den danska örlogsflaggan på Öresunds vatten” skriver Roth. Fartygen lade till vid olika kajplatser i Helsingborg kl 06.00. Ytterligare en dansk färja, *Svea*, hade anlänt till Helsingborg. En timme senare började inspeppningen av brigaden. Avgången försenades dock något eftersom man ville undvika närkontakt med en tysk torpedbåt och några ubåtar som passerade mellan Helsingborg och Helsingör i nordlig riktning.

Strax före kl 10.00 den 5 maj avgick flottiljen mot Helsingör med en förtrupp av brigadens arméstyrkor ombord. Man gick i tre kolonner med *Havkatten* och minsveparen *MS-1* i den högra, *MS-7* och *MS-9* i den vänstra och motorbåten *Fandango* i mitten. Förtruppen kunde landsättas utan motstånd. Hamnområdet säkrades och kontakt etablerades med lokala motståndsrörelser. Färjorna *Holger Danske* och *Svea* följde sedan med sammanlagt 2 000 man ombord. Två svenska jagare eskorterade fram till territorialvattengränsen. Andra svenska örlogsfartyg patrullerade den svenska delen av sundet. ÖB Helge Ljung följde operationen från utsiktplats uppe på tornet Kärnan i Helsingborg.

Överskeppningen fortsatte raskt, inte minst med hjälp av den stora färjan *Storebælt*. Vid 13-tiden var hela truppstyrkan överskeppad och iland. På eftermiddagen meddelade motståndsrörelsen att danska hjälppoliser i tysk tjänst var under framryckning. För att kunna möta ett eventuellt angrepp omgrupperades flottiljens fartyg så att kanoner och kulsprutor skulle kunna ge eldunderstöd. Skottväxling uppstod under en timmes tid. Det hela slutade när en personbil med tyska militärer i hög fart körde igenom avspärningarna. Danska vaktposter öppnade eld och två av tyskarna dödades. En dansk kadett blev sårad i foten. Färjorna *Holger Danske* och *Mjølner* som medförde ammunition, återvände under eskort till Helsingborg av säkerhetsskäl. De kunde segla tillbaka till Helsingör påföljande morgon.

Avlastning av vapen och fordon avslutades vid middagstid den 6 maj och brigaden kunde påbörja sin marsch mot Köpenhamn. 4 759 man och ca 3 500 ton material och ammunition hade då överförts. Denna lyckade operation ”var kun mulig med Sveriges storsindede og velvillige støtte” skriver marinchefen Thostrup i sin artikel.

Redan samma dag överlämnades flottiljen till det danska marinkommandot, som genast hade återupprättats. Efter den 8 maj kunde brigadens marinavdelning avvecklas och därmed ”sluttede et ejendommeligt afsnit i søværnets historie – og et nyt kunne begynde i et frit Danmark” - allt enligt Thostrup. Det var naturligtvis ett triumfens ögonblick när den danska flottiljens 14 fartyg den 11 maj 1945 på linje med *Havkatten* i spetsen – i svensk kamouflagemålning - anlöpte Köpenhamn. Besättningarna ställdes upp vid den danska flottans huvudkvarter på Holmen och inspekterades i strålände sol av marinchefen Aage Vedel åtföljd av konteramiral Reginald Holt från Royal Navy. Denne hade just tillträtt som ”Flag Officer” i Danmark.

***

Ingen kan påstå att de 14 danska örlogsfartygens flykt till Sverige 1943 var någon betydande händelse i andra världskrigets våldsamma historia. Själv blev jag varse att något ovanligt hade inträffat då jag en sommardag för ett 10-tal år sedan fick syn på mässingsplaketten på Bastion Auroras yttermur i Karlskrona. Händelsen med de danska örlogsfartygen blev också bortglömd, alldeles särskilt i Sverige. Även kunniga historiker och minnesgoda sjöofficerare visar upp en förvånad min då jag fört saken på tal. Undantag är dock de två artiklar som mina rader stödjer sig på.

Men flykten och dess lyckliga slut den 5 maj 1945 förtjänar att minnas. Den bjuder på intressanta frågeställningar på neutralitetsrättens område. De svenska militära myndigheterna agerade snabbt, resolut och kreativt såväl vid mottagandet av flottiljen, under dess vistelse i Karlskrona som vid avslutningen i månadskifter april/maj 1945. Att få en inblick i försvarsdepartementets och försvarsledningens överväganden och beslut borde förtjäna ytterligare studier, rent av i en doktorsavhandling. Jag har inte haft möjlighet och kunskap att gå igenom Krigsarkivets material. Till exempel skulle man vilja veta mera om beslutet att uppfatta ankomsten till Karlskrona som "ett förlängt flottbesök". Och beslutet att låta besättningarna "försvinna ut i Sverige", var det i själva verket ett avstående från beslut? Och jag tror att man på svensk sida inte kunde föreställa sig vilken betydelse det hade för Danmark och den danska allmänheten att den danska brigaden redan på eftermiddagen den 5 maj kom till Helsingör!

Noter

¹ Huvudsakliga källor till denna artikel har varit dels svensk dagspress från den aktuella perioden, dels följande två artiklar:

- Thostrup, Sven, *Den danske Flotille (1944–1945): Søværnets kamp for friheden fortsatte i neutrale Sverige*, Flådens historie / Danish Naval History, tillgänglig på: <http://www.navalhistory.dk/Danish/Historien/1939–1945/DenDanskeFlotille.htm>

- Roth, Thomas, *En flotta i exil – den danska marinen i Sverige 1943–45*, i Marinmuseums Årsbok 2001, Karlskrona 2001.

Fotot av minnesplaketten i Karlskrona har tagits av Andreas Linderöth. Övriga foton kommer från Frihedsmuseets Fotoarkiv och Nationalmuseets Fotoarkiv.